

ATATÜRK VE YENİ TÜRKİYE'NİN KURULUŞ YILLARI'NDA İKİ FRANSIZ TANIK

Dr. Ali ÖZÇELEBİ*

1973'te Atatürk üzerine yazdığımız benzer bir makaleye¹ başlarken, "Büyük Önder Atatürk için o kadar çok şey yazıldı, o kadar çok şey söylendi ki, O'nunla ilgili birşey yazmadan önce hayli tereddüt ediyor insan" demiştik. O satırları yazarken, belki de büyük bir iyimserlikle ya da ülkemizde olan bitenleri pek iyi göremediğimiz, değerlendiremediğimiz için, Atatürk üzerine yeterince yazıldığını, konuşulduğunu; yaptıklarının, yapmak isteyip de yapamadıklarının, bizim yapmamızı istediklerinin yeterince anlaşıldığını sanmıştık. Oysa, 1973'ten bu yana gelişen olaylar, içine düşülen yanlışlar, geriye ve ileriye doğru ölçsüz atılımlar, yanlışlarımızı ortaya koyuyor. Demek ki yetmemiş, yalnızca başlıkları iki büyük cildi² dolduran yazılar, kitaplar. Tarihçi değiliz; bugün yaşadığımız günleri değerlendirmek için. Ama birşeyler söylemek, örneğin, bugün içinde bulunduğumuz ortama, yaşadığımız, gördüğümüz, duyduğumuz olaylara bakarak, Türkiye'nin, 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde sunduğu tabloyu andıran gelişmeler içinde olduğunu; belki bilinçli, belki bilinçsiz olarak her konuda bir kavram kargaşası yaratmak istendiğini; Sivas Kongresi'nde Amerikan Mandası isteyenlerin; eskiyi, giysileri, eğitim-öğretim biçimleri, düşünce ve davranış biçimleri ile canlandırmaya çalışanların bir ölçüde başarılı olduklarını söylemek için, tarihçi olmak gerekmez.

Demek ki, Atatürk dersinden, çoğumuz sınıfta kalmışız. Üstün yetenekli askerlerin, devlet adamlarının, düşünürlerin modasının geçtiği, geçebileceği; sürgit aynı düşüncelerin, ilkelerin izinden gidilemeyeceği savunulabilir. Bir bakıma doğaldır bu sav; ama, koşulları vardır. Önce,

-
- (*) Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü Dr. Asistanı.
- (1) Dr. Ali ÖZÇELEBİ, *Mustafa Kemal Atatürk ve Claude Farrère*. 50. Yıl Armağanı, Cilt II. Genel Konular, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1973. ss. 37-54
- (2) Muzaffer Gökman, *Atatürk ve Devrimleri Tarihi Bibliyografyası*. (İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1968, 1974. 2 cilt, 704-656 s.) adlı eserinde Atatürk üzerine ülkemizde ve dışarda yazılmış kitap ve makaleleri toplu olarak veriyor .

gerçekten değerlendirilmiş olması gerekir bir önderin, düşünürün yazdıklarının, söylediklerinin, önerdiklerinin. Eğer bunlar daha ileriye gitmek için yetersizse, o zaman daha geçerli yeni ilkeler, önderler aramak gerek. Eskisini değerlendirmeden, önerdiklerini yapmadan, en acısı yeni önderler, düşünürler, devlet adamları yetiştirememişken, onu unutmak, bir kenara atmak, hele yenilerinin yetişmesi eskinin örnek alınmasına bağlıysa, büyük bir gaftır. Atatürk'ün önerdiklerini yaptık mı? Başlattıklarımızı sonuca ulaştırdık mı? O'nu aştık mı, ya da aşmamız gereken düzleme vardık mı? Kimse bunu savunamaz. Devrimlerinin bir kaçını sayalım:

Giyisi devrimi mi? Kadın hakları mı? Eğitim ve öğretim devrimi mi? Hangisi tümüyle gerçekleşti? Heykeller diktik; portreler astık; söylevler verdik. Herbirimiz Kemalizm'in bir ayrıntısına yapıştık, çektik, çektik, ve çekerken birbirimizden, öğretinin özünden uzaklaştık, koptuk. O halde sürdürmek gerek O'nu anlatmayı, özellikle 1923'ten, görünen savaş, topla-tüfekte yapılan savaştan sonra yapmak istediklerini, kişiliğini yeniden gözler önüne sermek gerek. Herkes, 10 Kasım'larda yalandan ağlamak; âdet yerini bulsun diye, söylev vermek yerine, gücünün, bilgisinin, uzmanlığının elverdiğince Atatürk'ü konuşmalı, yazmalı, anlatmalı, tartışmalı, anlamalı. Yılmadan, bıkmadan, yinelemiş olmaktan korkmadan, karınca kararınca. İşte bu yüzden, "yabancı basında Atatürk ve devrimleri" üzerine bir yazı yazmamız istenince, hemen benimsedik bunu**.

Avrupa'da çalışmalarımızla ilgili kaynakları araştırırken, dergileri, kaynakçaları karıştırırken, Türkiye ve Türklerle ilgili Fransızca kitap ve makalelerin çokluğu gizi şaşırtmıştı. 20. Yüzyılın ikinci çeyreğinde Atatürk'ten, Yeni Türkiye'den, devrimlerinden sözeden yüzlerce eleştiri, inceleme yazısı ve kitap vardı³. Bunların pek azı, bugüne dek dilimize çevrilmiştir. Bu yüzden rasladıklarımızı fişlemiş, yerinde, özenle okumak olanağı bulamadığımız ilgi çekici makale ve incelemelerin fotokopilerini yaptırmıştık. Bunların arasından, ondört yıl ara ile yayınlanmış ikisini seçiyoruz, özetlemek için.

(**) O'nun adını taşıyan Üniversitemizde, geç de olsa, bir Atatürk Devrimleri Enstitüsü'nün kurulmuş olması, sevindiricidir. Umarız, gelişir ve işlevini yerine getirir.

(3) Mustafa Kemal Paşa ile ilgili Fransız basınında çıkan ilk makale, Claude Farrère, *Le Grand Inconnu-Tanınmayan Büyük* (GAULOIS Gazetesi, Paris, 18 Temmuz 1922) başlıklı makalesidir. Atatürk'ten sözeden en son kitap ise, Claude Renglet'nin, *40 Millions de Turcs ou la Démocratie Sauvage - 40 Milyon Türk ya da Vahşi Demokrasi* (Paris-Bruxelles, Elsevier Sequoia, 1977, Coll. Documents-Témoins, 259 s. res.) adlı ilgi çekici kitabıdır.

Maurice Pernet⁴ 1924 yılı başlarında yayımladığı oldukça geniş kapsamlı bir yazı dizisinde⁵, Sultanlık'tan Cumhuriyet'e geçişi, yeni rejimin ruhunu ve eğilimlerini, Ankara Hükümeti'nin çalışmalarını, çeşitli konulardaki görüşlerini, Ankara'ya gelerek yaptığı incelemelere göre anlatıyor. Pernet, Ankara'da kaldığı günlerde, Atatürk'le ve Yeni Türkiye'nin birçok yöneticisi ile tanışmak, konuşmak olanağını bulmuş. **Ahmet Ağaoglu**, **Ziya Gökalp**, **Yusuf Akçura**, **Yunus Nadi**, **Nemettin Sadak**, **Hamdullah Suphi**, **Musa Kâzım Efendi**, **Sefa Bey** (Millî Eğitim Bakanı), **Kâzım Karabekir**, **Albay Sadullah** (Millî Savunma Bakanlığı Sekreteri), **Albay Âsım Bey** (Silâh Fabrikaları Genel Müdürü), **Muhtar Bey** (Maliye Bakanı?), **Dr. Tefvik Rüştü**, **Fethi Bey** (İçişleri Bakanı), sırasıyla saydığı isimler arasında⁶. Biz bu yazımızda, Pernet'un incelemesinin ikinci bölümünden Atatürk'le görüşmesi ile ilgili sayfaları, olduğu gibi⁶ çevireceğiz. Bu görüşmeyi anlatan bölüm, sırasıyla Atatürk'ün kişiliğinden söz ediyor; yabancı okullar ve yabancılarla, son olarak da Halifelik kurumu, din ve laiklik konularındaki görüşlerini özetliyor.

"İlk karşılaşmamızda, Mustafa Kemal'de beni şaşırtan şey, şu oldu: Hemen hemen alçak gönüllü, gösterişsiz denilebilecek yapma-

- (4) Maurice PERNOT özellikle Doğu sorunları üzerinde uzmanlaşmış bir Fransız politika yazarıdır. Sözümlü edeceğimiz yazısından önce ve sonra da aynı dergide Türkiye ile ilgili yazıları yayımlanmıştır. *La QUESTION TURQUE-TÜRK SORUNU* büyük başlığı altında beş yazıyı içeren bir dizi makale (*Revue des Deux-Mondes*, 1 Ocak - 1 Şubat - 1 Mart - 15 Nisan - 15 Mayıs 1922 sayıları) daha sonra kitap halinde de basılmıştır. (*La Question Turque*, Paris, Bernard Grasset, 1923, x + 322 s. 8°). Yine 1927'de aynı dergide, *L'INQUIETUDE DE L'ORIENT. I. La Réforme Turque, II. Le Devoir de l'Europe - Doğu'nun Kaygısı. I. Türk Reformu, II. Avrupa'nın Görevi* başlıklı iki yazısı çıkmıştır (*Revue des Deux-Mondes*, 1 Mayıs - 15 Mayıs 1927 sayıları).
- (5) Maurice Pernet'nun bu yazı dizisi *LA NOUVELLE TURQUIE - YENİ TÜRKİYE* büyük başlığı altında üç bölümden oluşuyor. **I. Du Sultanat à la République-Sultanlıktan Cumhuriyet'e** (A.d. 15 Ocak 1924, ss. 288-333), **II. L'Esprit et les Tendances du Nouveau Régime - Yeni Rejimin Ruhu ve Eğilimleri** (A.d. 1 Şubat 1924, ss. 626-661), **III. Le Gouvernement d'Angora et les Activités Étrangères - Ankara Hükümeti ve Yabancı Aktiviteleri** (A.d. 1 Mart 1924, ss. 131-167).
- (***) Bu adlardan siyah dizilenler, Pernet'nun onlarla konuştuğunu kesinlikle bildiklerimizdir.
- (6) "...olduğu gibi çevireceğiz." demeğe gerek duyduk çünkü, özellikle, ünlü kişilerimizden, ülkemizden sözeden bazı kitap çevirilerinde çevirmenlerin, yabancı dildeki metinlerin işlerine gelmeyen sözcük, cümle hattâ bölümlerini, hiç bir işaretle, notla belirtmeğe gerek görmeksizin, diledikleri gibi sansür ettiklerini görüyoruz.
- Bir bölümünü çevirdiğimiz **İkinci Bölüm**, kendi içinde su küçük başlıkları taşıyor: 1. **Mustafa Kemal Paşa ile Konuşma**; 2. **Antiklerikalizm. Laik Düşünce**; 3. **Antimonarşizm**; 4. **Milliyetçilik**; 5. **Bir Ruh Halî, Bir Eylem Programı**; 6. **Millî Eğitim**; 7. **Ekonomik Durum; Yeniden İnşa ve Yeni Bir Halk Oluşturma**.

cıksız bir sadelik. Mussolini'nin zaferini imparatorvari davranışlar, sert söylevler ve dıştan görülen güç, gövde gösterileriyle doğrulamak, göstermek zorunda olduğunu sandığı İtalya'dan geliyordum Ankara'ya. Türk Diktatörü, Meclis'e gürültüsüz-patırtısız giriyor, ona yer açmakta acele etmeyen bir milletvekilini hafifçe iterek bir sıranın ucuna oturuyordu. Diğer iki milletvekilinden sonra, yapılmış oylamayı saymakla görevlendirilince, girerken görüldüğü gibi aynı sâkin adımlarla oturumu terk ediyor ve oy pusulalarını saymaya gidiyordu. Bir çeyrek saat sonra, söz istiyor, kürsüye çıkıyordu, ve işte o ân, birdenbire bu yetke, bu içten kaynaklanan güç, şefin ilk sözcüğü, ilk jesti ile ortaya çıkıyordu. Şöyle-böyle alkışlamışlardı onu, ama O'na boyun eğmeye hazırды herkes, bu hissediliyor, görü-lüyordu apaçık.

Doğu'da bir şef, her zaman bir çeşit peygamber⁷ olacaktır. Bu özelliğini tiyatrovari jestlerle, parlak sözlerle, görkemli giysiler ya da kalabalık koruyucu takımıyla, kendisi zorla benimsetmeyecektir; ya da nadiren bu yola başvuracaktır. Ama sözü ve jesti, söndüğü sanılan duyguları uyandıracak, uzun zamandan beri uyuşmuş güçleri yeniden canlandıracak, dokunulmaması gerektiği üzerinde anlaşmaya varılmış konuları, sorunları yeniden ortaya koydurmaya yetecektir. Doğu durağan, hareketsiz miydi? Hayır, yalnızca iki peygamber arasında kalan zamanda uyuyordu. Mustafa Kemal, birkez daha Asya'nın uykusunu dağıttı; yenilmiş Doğu'yu, Batı'nın karşısında ayağa kaldırdı; bir bozgun dan, bir zafer yarattı ve işte çevresinde, O'nun sayesinde herşey yeniden ortaya konuyordu: siyasal güç, dinsel otorite, Devlet'in ve yurttaşın hakları, âilenin ve kadınların durumunun düzenlenmesi, kısaca, yüzyıllar boyunca durağan kalmış tüm kurumlar.

Önder, Ankara sokaklarında kalpak ve ceketle dolaşıyordu. Daha önce Fransa'dayken, O'nun kentten Çankaya'daki evine giderken geçtiği yol üzerinde hazır bekleyen polis görevlilerinin dokunaklı bir tablosunu çizmişlerdi bana. Şimdi, aynı yoldan geçtiğim oluyor. Anlatılanın aksine, Paşa'nın evine iki kilometre uzaklıkta küçük bir karakol, daha sonra da villanın girişinde iki nöbetçi gördüm yalnızca. Mustafa Kemal'in, her ân pusuya düşürülebilir olması akla yatkın; ama bu olasılığın O'nu hiç de heyecanlandırma-

(7) Bu sözcüklerin yadırganmaması gerekir, çünkü Fransız Dilinde "Prophète" gibi sözcükler ve türemişleri diğer sıradan sözcükler gibi, bir kişinin üstün, olağanüstü yetenek ve özelliklerini belirtmek için kullanılır.

dığı, polisin olabildiğince dikkatli, etkili önlemlerinden çok, kendi yıldızına güvendiği de ortada. Meclise giderken ya da gelirken, üstü açık arabasında geçerken görüyordum onu. Yanında üniformalı bir yaver oturuyordu, ne bir güvenlik arabası, ne de motorsikletli polisler vardı. Tanık olunabilecek tek önlem, arabasının hızlı gidişiydi.

Ankara'ya gelir gelmez, bir görüşme isteğinde bulunmuştum. Birkaç gün sonra (...) temsilcimiz Albay Maugin'in locasına bir su-bay girdi ve Paşa'nın beni çalışma odasında beklediğini söyledi.

MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE GÖRÜŞME

Masaya dayanmış ayakta duruyordu. Küçücük odada eşya olarak, masadan başka iki koltuk, bir kanape vardı. Elimi sıktı, oturacak yer gösterdi, bir sigara sundu ve kibar bir davranışla beni dinlemeğe hazır olduğunu anlaştırdı****

Söylenmesi alışkanlık olmuş karşılıklı gönül alma sözcüklerinden sonra, hemen konuya girdim ve Paşa'ya, Fransa'nın, bağımsızlığını yitirmektense, ölmeğe karar vermiş bir ulusun çabalarını ne denli duygudaş (sempatik) bir ilgi ile izlediğini anımsatarak, söze başladım.

— **Türkler**, diye yanıtladı Mustafa Kemal, **ülkenizin duygudaşlığın-a güvенеbileceklerini bilirier. Fransa her zaman, dünyaya, özgürlük için girişilen kahramanca savaşın örneğini vermiştir.**

— Bununla beraber, Ekselanslarına itiraf etmek zorundayım ki, bu son aylarda, Türklere karşı Fransızların beslediği iyi duygular azalır gibi oldu. Türkiye'nin hasımları, yurttaşlarını ülkenize bu tür duygular beslemekten döndürmenin yollarını aradılar; bunun için de, önce Türk Hükümeti'nin Türkiye'deki okullarımızın, dilimizin ve etkimizin gelişmesini kısıtlayıcı özellikte aldığı bazı önlem ve kararlarını, sonra da, sözümona, yabancı sevmezliğini (Xénophobie) kanıt olarak kullandılar. Ekselansları, bu iki konuda beni aydınlatabilirler mi?

Mustafa Kemal, bir ân düşündü, bakışları uzaklara gitti, sonra:

— **Okullarınız için söyledikleriniz, dedi, biraz eski bir hikâye. Fran-**

(****) "Dilimizi anlamasına ve konuşmasına rağmen Mustafa Kemal, bu görüşme boyunca hemen hemen her zaman Türkçe konuştu. İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Bey, bize çevirmenlik etti" (Pernot).

sız okulları Türk halkına büyük hizmetler verdi. Biz hepimiz Fransa'nın kaynaklarından yararlandık; ben de çocukken, bir zaman için bir Fransız okuluna gittim. Ama, yabancı okulların, bazen, halkımızın Türk olmayan elemanlarına dayanarak işlevlerinin sınırlarını aştıklarını, rollerinin dışına çıktıklarını, bilimsel olmayan amaçlar, propaganda amaçları işlediklerini gördük.

Şiddetle karşı çıktım bu görüşe ve,

— Bu yakınma, dedim, bazı yabancı okullar için dile getirilmiş olabilir belki. Mersivan (Merzifon) Pontosçu Rum gençlerinin yuvası haline gelen Amerikan Koleji'ni kapattığımız için, kimse size sitem etmeyecek ama, benim bildiğim kadarıyla, Türkiye'de bir Fransız okuluna karşı ister politik, ister dinsel propaganda yapıldığı yolunda hiç birşey söylenmedi.

Paşa hafifçe gülümsedi ve yanıt verdi:

— Fransız okullarının çoğu, rahip ve rahibeler tarafından yönetiliyor. O halde, inançlarla ilgili özellikleri var ve dinsel bir propaganda girişmelerinden korkabiliriz. Bununla beraber, okullarınızın varlıklarını sürdürmelerini isteriz. Ancak, Türkiye'de yabancı okulların, kendi öz okullarımızın yoksun olduğu ayrıcalıklardan yararlanmaları da, kabul edilir bir şey değildir. Kurumlarımız, ancak ve yalnız, aynı türden Türk kurumlarını yöneten yasa ve yönetmeliklere uydukları ölçüde, varlıklarını sürdürebilirler. Zaten bu sorun, daha önce de, Ankara'nın delegeleri ile Fransa'nın temsilcileri arasında tartışıldı ve temel ilkeler üzerinde görüş birliğine varıldı.

Bu sözlerden sonra bir sessizlik oldu. Sıcaktan rahatsız olan Mustafa Kemal, astragan kalpağını çıkardı. Başka bir adam gördüğümü sandım. Sarı, pek yumuşak ve ince saçlar, kalpak altında göremediğim geniş ve sağlam yapılı bir alnı, açıkta bırakıyordu. Bir ân, kendi kendime, karşımda bir Türk'ün mü? Yoksa bir Slav'ın mı durduğunu sordum. Mavi gözlerinin bakışı yumuşadı; ağız kıvrımı, melankolik olmaktan çok, acı bir ifade almış göründü; başlangıçtaki sertliği, doğal ve hemen hemen zarif bir kendini bırakışla silinip gevşedi. Paşa, artık sorulara yanıt vermiyordu; aklından geçenleri izleyerek serbestçe, görünür kesiklikler yapmaksızın düşüncesini açıklıyordu.

— İkinci noktaya, yabancı sevmezliğine gelince, bilinmesi gerekir ki, biz yabancılara karşı hiçbir düşmanca duygu beslemediğimiz gi-

bi, onlarla dostane ilişkiler içinde kalmak istiyoruz. Türkler, tüm uygar halkların dostudur. Yabancılar ülkemize gelsinler. Bize zarar vermenin, özgürlüklerimize sınırlar koymanın yollarını aramıyor olmaları koşuluyla, her zaman iyi karşılanacaklardır. Bizim niyetimiz, bizi diğer halklara bağlayan bağları sıkıştırmak, çoğaltmaktır. Uluslar farklıdır ama, tek bir uygarlık vardır ve bir halkın ilerleyebilmesi için, bu tek uygarlığa katılması, katkıda bulunması gerekir. Osmanlı İmparatorluğu için çöküş, Batı'da kazandığı zaferlerin gururuna kapılıp, onu Avrupa uluslarına bağlayan tüm bağları koparabileceğini sandığı gün başladı. Bu, bizim şimdi yenilemeyeceğimiz bir hataydı.

Araya girerek, şunları söyledim:

— Bu tür niyetler Fransa'da öylesine canlı bir hoşnutlukla karşılanıyor ki, politikamız, geleneklerimiz, çıkarlarımız, bizi, esprisiyle ve eğilimleriyle Avrupa'lı bir Türkiye ya da, daha doğru bir deyişle, Batı'ya yönelik bir Türkiye arzu etmeğe yöneltiyor.

— Bundan şüphe mi ediyorsunuz? diye yeniden söze başladı, Mustafa Kemal. Tarihimizi gözlerimizin önüne getirmeniz yeter. Yüzyıllar boyunca izlenen hareket hep belli, değişmez bir yönde oldu: biz her zaman Doğu'dan Batı'ya doğru yürüdük. Eğer bu son yıllarda geriye doğru yolaldıysak, itiraf ediniz ki, bu bizim kendi hatamız değildi; buna bizi, siz zorladınız. Gerileme kaza ile, istek dışı oldu. Şunu da kabul edin ki, yerleşme yerimizi Doğu'da seçmeğe zorlanmış olan bizler, anasoyumuzun beşiğine göre, olanaklılık ölçüsünde en Batı'da bir yer seçtik kendimize. Ama hernekadar vücutlarımız Doğu'daysa da, düşüncelerimiz Batı'dadır. Ülkemizi modernize etmeği yürekten istiyoruz. Tüm çabalarımız Türkiye'yi modern bir Devlet, dolayısıyla Batılı yapmaya yönelecektir. Uygarlık evrenine girmek isteyip de, Batı'ya doğru yönelmemesi elinde olan bir halk var mıdır? Bir yöne doğru yürümek isteğinde olan bir insan, hareketlerinin ayaklarını bağlayan zincirlerle engellendiğini görünce, ne yapar? Zincirlerini kırar ve yürür.

Yakın geçmişte olan gelişmeler, olaylar sonuç olarak Türkiye'ye kısıntısız, sakıncasız, yüce bağımsızlığını kazandırdı. Bundan böyle ülkemize gelecek yabancılar, ancak bizi yeniden kul-köle etmek gibi her türlü istekten açıkça vazgeçerlerse, iyi bir kabul göreceklere. Çok şükür ortadan kaldırılmış olan kapitülasyonlar, bir Türk yenilgisinin, bozgununun sonucu değildi. Türkiye'ye zorla benimse-

filmiş bir boyunduruk değil; Sultanlarımız tarafından, bazı yabancı güçlü devletlere kibarca sunulmuş bir hediyeydi. Hediyeyi alanlar, onu bize karşı kullandılar: Kapitülasyonlar ülkemizi yoksullaştırdı, batırdı. Eğer, yabancı sevmezlikten, çok pahalı olarak yeniden kazandığımız bir bağımsızlığa kasbedebilecek her türlü kötülüğe duyduğumuz nefret anlaşılıyorsa, evet! Bu anlamda yabancı-sevmez olduğumuz söylenebilir. Açık sözlülükle konuştum sizinle, sonuna kadar da açıksözlü olmak istiyorum. Henüz emin değiliz; eskiden Türkiye’de varolan yabancı işletmelerin, girişimlerinin, niyetlerinin bize verdiği endişeler, henüz tamamiyle dağılmış değil. Eğer bazı çekingen, aşırı şüpheli görünüyorsa; bu, bize çok pahalıya malolan özgürlüğü yeniden kaybetmekten korktuğumuzdandır. Bu özgürlüğün en küçük bir parçasını gözden çıkarmaktansa, geriye kalan tümünü kurban etmeği daha çok yeğleriz.

Bu son sözler, öylesine içten ve kararlı bir tonda söylendiler ki, bana çok dokundu. Gözlerinde bir an yanıp sönen güvensizlik parıltısı, sanki kayıp gidebilecek bir şeyi yakalamak istiyormuş gibi birdenbire kasılan ellerinin hareketi Türk bağımsızlığının şampiyonunun, zaferinin meyvesine verdiği değer ve bu bağımsızlığı ondan geri almayı deneyecekler için saklı tuttuğu tutkulu enerjinin belirtileri oluyordu. Mustafa Kemal yeni bir soru bekliyor gibiydi. Din sorunu karşısında aldığı durumun tanımını bir kez de O’nun kendi ağzından duymak istiyordum. Bu konuda hükümetinin almış olduğu ve Batı’da yalnızca devrimci değil aynı zamanda kutsal şeylere saygısızlık gibi yorumlanmış olan bazı önlemlerin amacını açıklamasını rica ettim.

— Aldığımız tüm önlemler, diye yanıtladı Paşa, tek bir önlemden özetlenebilir: Biz halkın egemenliğini ilân ettik. Sözcükler üstünde oynamıyoruz. Türk Devleti az-çok bir Cumhuriyettir. Bu bizim hakkımızdır. Kötülük bunun neresinde? Kökenimizi anımsayın. Tarihimizin en mutlu dönemi hükümdarlarımızın Halife olmadıkları dönemdir. Türkiye’nin bir sultanı, gücünden, prestijinden, zenginliğinden kendisini Halifelik’e vermek, maaletfik için yararlanmış olması salt bir kaza oldu.

Peygamberimiz Ümmetine dünya uluslarını İslâmiyet’e sokmalarını buyurdu; onlara bu ulusların yönetimlerini sağlamayı, hükümetlerinin görevlerini üstlenmelerini buyurmadı. Hiçbir zaman böyle bir düşünce usundan geçmedi. Halifelik, yönetim ve hükümet anla-

mına gelir. Rolünü gerçekten oynamak, tüm Müslüman ulusları yönetmek isteyen bir Halife bu işi nasıl yapabilirdi? İtiraf ederim ki, bu koşullarda beni Halife olarak atamak istemiş olsalardı, hemen istifa ederdim.

Biz yine tarihe dönelim ve olaylara danişalım. Onları değerlendiriyelim. Araplar Bağdat'ta bir halifelik kurdular ama, az sonra bir diğerini de Kordoba'da kurdular. Ne İranlılar, ne Afganlar ne de Afrikalı Müslümanlar İstanbul'daki Halifeyi tanımadılar. En yüce dinsel yetkeyi tüm İslâm halkları üzerinde uygulayacak tek Halife düşüncesi gerçeklerden değil kitaplardan çıkmış bir düşüncedir. Halife hiçbir zaman, Romadaki Papa'nın katolikler üzerinde uyguladığı güce (pouvoir) benzer bir gücü Müslümanlar üzerinde uygulamadı. Bizim dinimiz, sizinkiyle aynı titizliğe, katılığa, gereklığe ne de disipline sahip değil. Bizim son reformumuzu ele alan eleştirmenler soyut ve gerçektışı bir düşünceden esinleniyorlar. Oysa bu düşünce, hiçbir zaman olgularda dile getirilmedi.

Saygıdeğer ve eski bir geleneğe saygımız yüzünden Halifelik'i koruduk. Halife'ye saygı duyuyoruz; kendisinin ve âlesinin gereksinimlerini karşılıyor. İslâm dünyasında, Türkler, Halife'nin varlığını gerçekten güvence altına alan tek ulustur. Halife'yi evrensel olarak önerenler, benimseyenler bugünedek her türlü katkıdan yardımdan kaçındılar. O halde şimdi ne istiyorlar, neyi savunuyorlar? Bu kurumun yükünü tek başlarına Türkler mi taşısin, onlara yalnızca Halife'nin yüce yetkisine saygı göstermek mi kalsın? Bu istek biraz aşırı olurdu..."

— Böylece, Türkiye'nin yeni politikasının dine karşı hiçbir karakteri, eğilimi olmayacak öyle mi?

— Bizim politikamız yalnızca dine karşı olmamakla kalmayacak; biz fazladan, din açısından, bizde birşeylerin eksikliğini de duyuyoruz...

— Ekselansları düşüncelerini daha iyi anlatmak lütfunda bulunurlar mı?

— Türk halkının daha çok dindar olması gerekir, daha çok sadelikle dindar olmaları gerekir diyorum. Benim dinim —gerçeğin kendisine inandığım kadar inandığım dinim— usa aykırı olabilecek ilerlemeye bir engel oluşturabilecek hiçbir şey içermez. Kısa bir zaman önce Türkiye'ye bağımsızlığın kazandıran Anadolu halkının

arasında yaygın karmaşık, yapmacık bir din var: bu din boşanadır. Ama bu bilgisiz, ama kendi halinde insanlar, zamanı, sıraları geldiğinde aydınlanacaklar. Eğer ışığa, aydınlığa varamazlarsa bu onların felâketleri, sonu, yokolmaları demek olur. Onları kurtaracağız.”⁸

Atatürk'ün ve devrimlerinin, devrimler için yaptığı çalışmaların seçtiğimiz ikinci tanığı Noelle Roger⁹. 1 Aralık 1938'de yayımlanan yazısı, *La Turquie de Kemal Atatürk, Anadolu*¹⁰ büyük başlığını taşıyor ve *Ankara Mucizesi, Atatürk dedi ki...*, *Bir Ülkenin Yeniden Doğuşu* bölümlerinden oluşuyor. Anadolu'nun geçmişinden, üzerinde kurulmuş eski uygarlıklardan sözeden bir girişten sonra, Ankara'nın başkent seçilişi ile 1937'lerdeki durumunu karşılaştırarak yapılanları “mucize” olarak nitelendiriyor. Biz bu yazının da, Atatürk'ün kişiliğinden, çalışma temposundan ve Türk dili ile ilgili çalışma ve düşüncelerinden sözeden *Atatürk Dedi ki...* başlıklı bölümü çevireceğiz.

ATATÜRK DEDİ Kİ..

Çankaya tepesinde sade ve geniş bir ev, ince sütunların sıralandığı pembe, uzun cephe, ilk günlerin eski konutunun hemen yanbaşımda. Bu yılın ilkbaharında işte bu yerde Gazi'yi ilk kez gördüm. Bu heyecan verici son görüşmeyi, o gün alınmış notları hiç değiştirmeden anlatmak isterdim.

Bir havuzun çevresinde, çiçeklerin arasında ayakta, en soylusu kapıyı koruyan Hitit aslanlarının bulunduğu bahçesinden Mustafa Kemal yarattığı kenti seyredebiliyor. Kent, dağların çizdiği uçsuz bucaksız daire içinde kalan ovanın kadife benzeri koyu renkli fonunun ortasında büyük bir mücevher kutusu gibi.

Evin yanında, iki yanı değişik kokular saçan güller ve çitlerle, gezinti yerleri var. Gökmavisi renkli havuz, yemek yediğimiz sa-

(8) A.y. ss. 627-633

(9) Noelle ROGER, Kurtuluş Savaşı yıllarında Mustafa Kemal'i Anadolu'da gören, konuşan daha sonra Atatürk'ün Türkiye'ye davet ettiği Batılı birkaç gazeteci-yazardan biridir. Türkiye ile ilgili sözüntü edeceğimiz bu yazısından başka makale ve kitaplar da yayımlamıştır. Bunlardan birkaçını sıralayalım: — Noelle Roger, *AU COEUR DE L'ANATOLIE. I. La Forteresse, II. Pleine Terre, III. Aux Bords du Tigre - ANADOLU'NUN KALBİNDE. I. Ankara Kalesi, II. Uçsuz-bucaksız Toprak, III. Dicle Kıyılarında. Revue des Deux Mondes*, 15 Temmuz - 1 Ağustos - 15 Ağustos 1929.

— Noelle ROGER, *En Aste Mineure (La Turquie de Ghazi)*. Paris, Fasquelle, 1930, 263 s.

(10) Noelle ROGER, *La Turquie de Mustafa Kemal Atatürk, Anadolu. La Revue des Deux Mondes*, 1 Aralık 1938 (6. c. ss. 600-624)

lonu da maviye boyuyor. Su, çiçeler, ağaçlar, geçmişin anıları. İşte Çankaya Köşkü'nün yeğlediği lüksler bunlar.

Büyük salonun mavi-beyaz kumaşla kaplı kapısı açılıyor ve Başkan görünüyor. Elini uzatmış gülümseyerek koltukları işaret ediyor; sigara sunuyor ve oturuyor. Kişiliğinin çevresinde herşey, herkes silik kalıyor. Uzun boylu, zayıf, saçları hafif kırışmış, teni açık havayı seven bir adamın renkli teni, ağız çok zarif, mavi-gri, koyu, işleyen gözler, kalın kaşların altında. Bu gözlerin parlaklığını, bu varlığın gizli dinamizmini, bu inandırma gücünü nasıl anlatmalı?

— Ona karşı idim, diye itiraf ediyor ilerigelen biri. Gazetemi kapattı, hüküm giydim. Beni yanına getirtti; iki saatlik bir konuşma... ve ben ruhum ve bedenimle onun izindeyim şimdi.

Kendisini öldürmeği deneyenlerin ölüm cezasına çarptırıldıklarını öğrenince, iç geçirerek:

— **Onlarla yalnızca konuşabilseydim!** demiş.

Varlığı, bakışı, sözü en düşman olanları bile inandırmaya, onların tümünün bağlılığını sağlamaya yetiyor. Düşmanlarını sadık taraftarlara dönüştürmek bir önderin en değerli, en az raslanır ayrıcalığı değil midir? Kendisinin dediği gibi, **otorite zorla değil, yüreğin sesiyle sağlanmalıdır.** Yüreğin sesi... halk bu sesi her zaman duyuyor. Sevecek bir kimseleri olan ülkelere ne mutlu!

Bu adamın olağanüstü bir etki gücü var: Adamlarından olanaksız isteyip elde edebilir. Vatanın kurtarıcısı? Şüphesiz. Tüm halklar arasında en sadık olanı Türk halkı O'nu hiçbir zaman unutmayacak. Atatürk "Türklerin Babası", bu ad oybirliği ile verilmiş. Başka protokol sözcüğüne gerek kalmaksızın O'na böyle sesleniyor yoksul, küçük, kerpiç evlerde. **Baba...** Bundan daha güzel bir ad var mıdır?

Ama O'nu bu kadarıyla tanımak, bu moral üstünlüğü açıklamaya yetmez. İnsanı içerden fethetmenin, inandırmanın ve ruhları ele geçirmenin açıklanması güç yeteneği var O'nda. O'na eksiksiz, katkısız bir güven gösteriliyor. Aradığı herkesin iyiliği. Kadınlara oy vermek ve seçilmek hakkını vermeği mi öneriyor? Biraz önce buna karşı olan parlamento, hemen onaylıyor. Böylece, İsviçre Yurttaşlar Yasasını (Medeni Kanun) kendine uyarlayan Türkiye, hemen bu

yasayı aşıyor, geride bırakıyor; peçeden şöyle böyle çıkmış kadınlar, Batılı kadınları geride bırakıyor. On yedi kadın milletvekili Meclis'e giriyor, kadın yargıçlar mahkeme salonlarına doluyor.

Arap alfabesini kaldırmak, bu tutucu ülkede böylesine inanılmaz, gözüpeklik isteyen bir devrim mi sözkonusu ediliyor? Bakanlar, beş yıllık bir zamanı öngörüyorlar. Mustafa Kemal kararı imzalarlarken "iki yıl" diye yazıyor... "Olanaksız!" diye bağırılınca da şöyle yanıtıyor: **Size hoş görünmek için iki yıl koyuyorum... Yeni alfabeği altı ayda zorunlu kılacağım.**

Ve birkaç hafta yetiyor. Tüm bir halk yeni alfabeği heceliyor. Alışkın olmayan eller harfleri şöyle böyle şekillendiriyor. Yol boyunca, geçtiğimiz köylerde yoksul insanlar —acaba okumayı bilmeği yaşamları boyunca düşlediler mi?— öğretecek birini arıyor, yazı tahtası işini gören kahve masalarına eğiliyor. Kentlerde, okullarda, Türk Ocakları'nda gençler ve yaşlılar için gece dersleri düzenleniyor. Başkanın kendisi de, meydanlarda karatahta önünde dersler vermiyor muydu? Altı aydan az bir zamanda Anadolu yeni harfleri kullanarak okuma yazmayı öğrendi, çünkü **Türklerin Babası** öyle istemişti.

Güçlerinden biri de, herhangi bir anda düşüncesini bir konuda yoğunlaştırmak yetisidir Önder'in.

Gelip büyük salonda oturuyor. Kaygılar O'nu kuşatmış: Anschluss'un¹¹ ertesindeyiz; Balkan Antantı Konseyi İstanbul'da toplanmak üzere; Meclis yakında oturumlara açılacak; Bakanlar Kurulu Çankaya'ya çağrılmış; Avrupa'dan gelen haberler kaygı verici; Fransız doktorunu az önce kabul etmiş.. Ne önemi var! Ülke işlerinin O'na bıraktığı bu birbuçuk saatlik serbest zaman içinde, bir tarih öncesi sorunu ile tutkuyla ilgileniyor. Sınırlı elleri harita üzerinde noktalar arıyor, uygarlığın taşıyıcıları neolitiklerin izlediği Batı yollarını işaret ediyor. Başını bir-iki kez yalnızca, evlât edindiği yoksul birinin kızı küçük Ülkü'ye gülümsemek için çeviriyor. Küçük kız giriyor, bir bakış kolluyor, sonra sessizce kayboluyor.

Bakanların geldiğini haber veriyorlar. Başkan bir dakikalık dinlenme vermiyor kendine, onları karşılamak için kalkıyor; az sonra bir başka sorun, daha sonra da bir başkası tutkulanacaktır

(11) Anschluss : Avusturya, içteki kargaşalıklar sürüp giderken, 11 Mart 1938'de nasyonal-sosyalist bir darbe ile Almanya'yla birleşmişti. Bu olaya tarihte Anschluss denir.

O'nu. En sonunda da, alışkın olduğu gibi, önemsedığı, yeğlediği incelemeleri sabaha dek sürdürecektir.

— Ekselans, gereğinden çok çalışıyorsunuz...

Kılıcın kınını aşındırabileceğini söylemek gafletinde bulunuyorum...

— **Kın bendedir**, diye karşılık veriyor çabucak. Bir vücut her zaman **bulunabilir**. **Önemli olan kılıcımızdır** (ruhumuzdur)!

Bu sözcük onun kısa özdeyişlerinden birinin yorumu gibi görünüyor: **İki Kemal vardır: biri yokolacak, ancak öbürü ulus için her zaman yaşayacaktır**¹².

Çankaya geceleri... Florya geceleri... İstanbul'dan uzakta Marmara kıyısında deniz üzerinde yaptırdığı basık bir ev Florya. Dalgaların mırıltısı kıyının tüm gürültülerini söndürüyor. Yemek salonunda bir kara tahta var. Başkan ve beraber çalıştığı arkadaşları, üzeri güllerle dolu bir masanın çevresinde oturmuşlar. Bir akşam yemeği mi? Hiç değil. Kimsenin dokunmadığı, fıstık taneleri, çerezler, mezeler. Hizmetçiler oldukları gibi kalan tabakları boşuna değiştiriyorlar. Ciddî, hareketsiz bu insanlar, gözlerini, kendi düşüncesini yakalamaya, berraklaştırmağa çalışan Devlet Başkanı'na dikmişler.

"Bu her zaman böyle. Her gece konuyu derinleştirir O." diyorlar.

Başkanın çok önem verdiği bir inceleme konusu da, Türklerin kökenlerinin araştırılması. Bir antropoloğu sorguya mı çekiyor. Gözlerini onun üzerine diyor, yanıtlarını dinliyor. Düşüncesini O'nun gibi yoğunlaştırarak, O'nun kadar büyük bir ilgiyle başkalarını dinleyen bir adam görmedim hiç.¹³

Dilbilim alanında kökenler sorunu mu ortaya atılıyor? Hemen kâğıt kalem, kendi eliyle sayfalarının altına, yanlarına notlar düştüğü sözlükler getiriliyor. (O gece) Yunancadan türemiş sözlüklerde, onları daha eski bir dile bağlayabilecek en eski bir kökenbilim bulunması sözkonusu.

(12) Bu sözün aslı şöyle olsa gerek : **Benim naçiz vücudum elbet birgün toprak olacaktır; fakat Türkiye Cumhuriyeti ilel-ebet pâyidar olacaktır.**

(13) Atatürk'ün bu özelliği tüm Batılı yazarları şaşırtıyor. Hemen hemen hepsi bundan söz ediyor.

— Ana kökeni arayacağız...

Kısa, çabuk çizgilerle heceleri arıyor, seslileri, sessizleri sıralıyor: şu harf ötekine eşit... Sanki bir cebir formülü var kâğıt üzerinde.

— **Anthropologie** sözcüğünün anlamı nedir? **Anthropos... Logos... Evet ama, daha öncesi yok mu? Yunanlılar “anthropos” sözcüğünü nereden aldılar?**

Kalem duruyor, sonra yeniden işlemeye başlıyor; hiyeroglif benzeri yazılar kâğıdı dolduruyor ve sonuca varılıyor; antropoloji sözcüğünün Türk dilinde yeniden bulunan kökleri şu yoruma elverişliyor: İnsanların kökeni; biyoloji sözcüğünün kökleri de “yaşamın kökenleri” terimleriyle dile getiriliyor; at sözcüğünün kökenleri güç, hareket ve hız anlamlarını içeriyor; “İsrael” sözcüğününkiler, bir ışın demetini...

Başkan böylece dil teorisini sergiliyor.

— **Bu teori, uzun bir çalışmadan sonra, anaçizgileri ile ortaya çıktığında mutluydum, diyor gülümseyerek, Sakarya savaşını kazandığımda olduğum kadar mutluydum.**

(Sık sık gülmüyor Mustafa Kemal ama, anlam dolu ağzı, gülümsemelerin tüm nüanslarını taşıyor.) Sonsuz incelikte elleri, başparmak yukarı kalkık, diğerleri içe kıvrık, kâğıtların üzerinde duruyor. Hem otorite dolu, hem dayanılmaz bir yumuşaklıkta, görünmeyen bir şeyleri yakalıyor... **Yunanlı kökenlerin ötesinde, bir sözcüğün atalarını aramak, bundan daha yasal birşey yok: Hititler, Yunan sanatının iticileri, yol göstericileri oldular. Anadolu lular neden Yunan dilini etkilemiş olmasın? Neolitikler, buğdayları, arpaları ve mısırları ile sözcükler de getirmiş olmazlar mı?**

— **Dilinizi biraz unuttum, diyor Başkan. Ama sizin onurunuza, anımsamayı deneyeceğim. Dilimizi çok iyi biliyor. Yavaş konuşuyor, zaman zaman tereddüt ediyorsa, düşüncesinin tam istediği sözcüğün karşılığını bulamadığı için. Bir arkadaşı O’na, aradığı sözcüğe yakın bir sözcük önerdiğinde, bunları canlı bir el hareketiyle geri çeviriyor ve sabırla doğru terimi arıyor.**

— **Fransızca en çok kesinliğe sahip olan dildir, diyor, ondan vazgeçilemez.**

Kâğıt yaprakları birbirini izliyor. Sözcükler, bir konuya özel sözlükler masanın üstünde yığılıyor. Onca değerli saatler, orada bulunanlar farkına varmadan akıp gidiyor.

— Eğer sizi yormuş olmaktan korkmasaydım daha da tutardım, diyor.

Saat sabahın ikibucuğu. Oturum, geride kalanlarla, sabaha kadar sürecek.”⁽¹⁴⁾

Noelle Roger, yazısını Mustafa Kemal’in üstlendiği başka çabalardan, işlerden sözederek sürdürüyor ve **Gençliğe Söylevi**’nden parçalar çevirerek bitiriyor yazısını. Bu arada Atatürk’ten duyduğu bir düşünceyi de vurguluyor.

“Bir ulusun kendine güveni olmadıkça, onu yönlendiren tek bir varlık (önder) olmasa da gelişmesini, ilerlemesini sürdürebileceğine inanmadıkça, yapmak istediğim bitmiş olmayacaktır. Bu şüphenin silinmesi gerek. Bir ülkenin kaderi, tek bir insanın kaderinden ayrılamaz değildir”¹⁵.

(14) A.y. ss. 608-612.

(15) A.y. ss. 613-614